

πολιτισμός

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (103)

Νίκος Μαμαγκάκης, ο πολίτης του κόσμου

Τα παιδικά του χρόνια στο Ρέθυμνο (III)

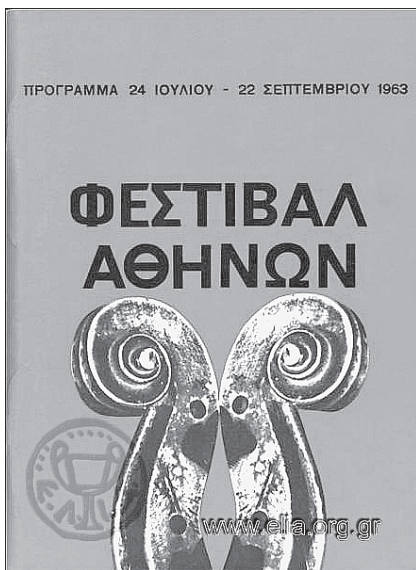
Δεν θα πέρασουμε, πιστεύω, τα όρια του κουτσομπολιού, αν καταγράψουμε δύο περιστατικά που είχαν να κάνουν με το ερωτικό ζήτημα του συμπατριώτη μας συνθέτη. Ο πρώτος του έρωτας, όπως έγραψε, ήταν η Στέλλα. Παρότι έχω εντοπίσει το πρόσωπο, δεν κρίνω σκόπιμο να παραθέσω τα στοιχεία του κοριτσιού, που ήταν κατά τι μικρότερό του σε ηλικία. Κι αυτό γιατί η Στέλλα δεν υποψιαζόταν τίποτα από τα αισθήματα που έτρεφε γι' αυτήν ο έφηβος Νίκος Μαμαγκάκης! Παραθέτω τα γραφόμενά του: «Η Στέλλα. Μια κοπέλα πολύ ταλαντούχα και όμορφη, που έπαιζε πιάνο. Πήγαινα κι εγώ και παίζαμε οι δυο μας... Την εντυπωσίαζα με τις γνώσεις μου... Η επαφή μου μαζί της ήταν μια άσση».

Ο πατέρας του κοριτσιού, μηχανικός στο επάγγελμα, είχε μια κιθάρα καλής κατασκευής, που την έδινε στον Μαμαγκάκη με πολλή φειδώ. Δεν χρειάζεται λοιπόν να αναφέρουμε ότι τις λίγες εκείνες φορές, ο μελλοντικός μουσικός κυριολεκτικά ξενυχτούσε, παίζοντάς την. Η Στέλλα, στην οποία ο Μαμαγκάκης έδινε μαθήματα αρμονίας, θα μπορούσε να γίνει μια μεγάλη πιανίστα, κατά τον ίδιο, αν δεν πέθαινε πολύ πρόωρα, από «επεισόδιο στον εγκέφαλο». Οπωσδήποτε ήταν «ανιψιά «του καλύτερου τραγουδιστή της Κρήτης» [Γιάννη Μπερινδάκη] και της επίσης περίφημης τραγουδίστριας «Λαυρεντίας» (φωτογραφία).

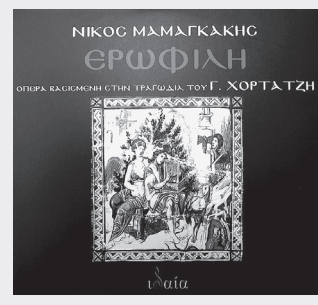
Το επόμενο περιστατικό είναι χαρακτηριστικό για την σεξουαλική αφύπνιση των εφήβων στο μεταπολεμικό Ρέθυμνο. Η σεξουαλική τους αγωγή περιλάμβανε ότι έβλεπαν να κάνουν τα ζώα μεταξύ τους, ότι μάθαιναν από το «ράδιο αρβύλα» των συνομηλίκων και των μεγαλύτερων και ότι είχαν την τύχη να παρακολουθήσουν εκ του φυσικού, από τις ερωτικές συναντήσεις. Συναντήσεις που δεν έλειπαν σε καμιά εποχή, μόνο που τότε ήταν πολύ πιο δύσκολες και πραγματοποιούνταν στα πιο δυσπρόσιτα μέρη. Τα Πευκιάκια και η Τρυπητή αν είχαν φωνή θα μπορούσαν να συνηγορήσουν ένθερμα υπέρ της άποψης αυτής! Ο νεαρός Νίκος δεν χρειαζόταν όμως να πάει τόσο μακριά, αφού είχε την τύχη να παρακολουθεί σκηνές εκ του φυσικού απ' τον φεγγίτη ενός ζαχαροπλαστέιου, ο ιδιοκτήτης του οποίου συνευρίσκει με μια προσφυγοπούλα.

Όταν όμως κάποτε αυτός και η παρέα του κρυφάκουσαν το κορίτσι, μετά την ολοκλήρωση των τεκταινόμενων, να του λέει ναζάρικα «Χάρισέ μου ένα νεφέσι» (δηλαδή να του χαρίσει μια τζούρα από το τσιγάρο του), εκείνοι, οι αθεόφοβοι, κάθε φορά που το συναντούσαν τού επαναλάμβαναν τη φράση του αυτή, γεγονός που φαινόταν ότι το έκανε να εγκαταλείψει στο τέλος το Ρέθυμνο. Οποία λοιπόν έκπληξη για τον συνθέτη, όταν το έτος 1963, που συνέθεσε τη μουσική για τις «Σφήκες» του Αριστοφάνη, οι οποίες ανέβηκαν σε σκηνοθεσία Αλέξη Σολωμού στην Επίδαυρο, ήρθε στο τέλος της παράστασης στο καμαρίνι του μια κυρία, που τον συνεχάρη με θερμή. Κι όταν εκείνος τη ρώτησε ευγενικά ποια είναι, εκείνη, σκύβοντας στο αυτί, του ψιθύρισε: «Χάρισέ μου ένα νεφέσι!»

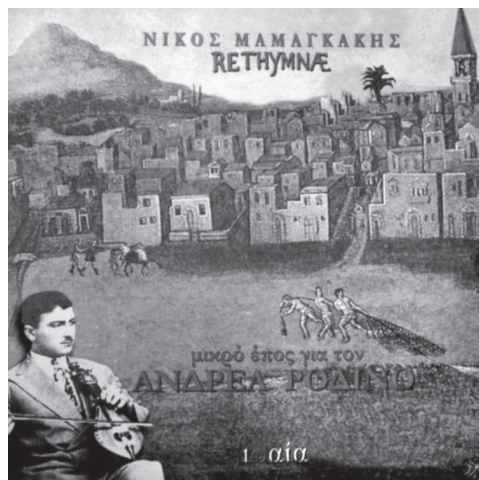
Ας πέρασουμε όμως τώρα στον τομέα των μουσικών καταβολών τού Νίκου Μαμαγκάκη. Είδαμε ότι προερχόταν από οικογένεια μουσικών, αφού ο πατέρας του έπαιζε εξαιρετικό μπουλαγιάρι και ο αδελφός του εξίσου καλό ακορντεόν, από το οποίο συχνά πυκνά έβγαζε και το καπιτίς του, παίζοντας για παράδειγμα στο «Ρομάντζο» του Ρουσάκη στον Άγιο Νικόλαο. Είδαμε επίσης ότι η μητέρα του τον γαλούχησε με το τραγούδι, με κομμάτια που είχε μάθει στα λίγα χρόνια που είχε πάει στο σχολείο, αλλά και με δικά της, αυτοσχέδια, και βέβαια με πολύ «Ερωτόκριτο». Γι' αυτόν ανέφερε πολύ αργότερα συνθέτης: «Μελοποιώ τον Ερωτόκριτο πάνω από μισό αιώνα. Στο σχολείο του έμαθα τι θα πει προσωδία και πώς πρέπει κανείς να μελοποιεί».

Έγραψε επίσης ότι η μητέρα του τραγούδαγε και κομμάτια της «Ερωφίλης», του συμπατριώτη μας Γεωργίου Χορτάτζη. Προκαλεί όμως ερωτηματικό το πώς σε ποια μελωδία το έκανε αυτό, αφού ο πρώτος που επιχείρησε να την μελοποιήσει ήταν ο ίδιος, ο Μαμαγκάκης το έτος 1970. Την κυκλοφόρησε σε δίσκο, με τον Γιάννη Πουλδόπουλο στον ρόλο του Πανάρετου, την Καίτη Χωματιά στην ρόλο της Ερωφίλης, την Αρλέτα στον ρόλο της Νένας, τον Γιάννη Θωμόπουλο στον ρόλο του Καρποφόρου, και με αφηγητή τον αξεχαστο Μάνο Κατράκη.

Οπωσδήποτε εξαιρετικά σημαντική για την μουσική του πορεία ήταν η συγγένεια από την πλευρά του πατέρα του με τον Ανδρέα Ροδινό (στη φωτογραφία σε κύκλο), αφού ήταν αδελφός της μητέρας τού λυράρη Χρυσούλας Μαμαγκάκη. Ο Νίκος δηλαδή και ο Ανδρέας ήταν πρώτα ξαδέλφια. Όπως έλεγε ο ίδιος: «Το πρώτο μουσικό άκουσμα για μένα ήταν ο Ροδινός, ο μεγαλύτερος λυράρης που γέννησε η γη». Μπορούμε λοιπόν να φανταστούμε τον συγκλονισμό του συνθέτη, όταν εκείνος πέρασε από φυματίωση σε ηλικία μόλις 22 ετών και οι δικοί του έφτασαν να κάψουν τα λιγοστά υπάρχοντά του, εξαιτίας του φόβου της μετάδοσης της ασθένειας αυτής.

Επιτρέψτε μου να παραθέσω λίγους στίχους από το έργο του «Μικρό έπος για τον Ανδρέα Ροδινό», που δείχνει για μια ακόμα φορά ότι ο Νίκος Μαμαγκάκης «έδινε νερό του αγγέλου του» και με το παραπάνω μάλιστα:

...Αχ κάτι εξηλέψατε, τα κάρη και τη νιότη που πήρατε το Ροδινό, την ομορφιά την πρώτη. Τη λύρα του εξηλέψατε, τη νιότη και το φως του κι έγιν' η Πούλια κι ο ήλιος αδερφός του! Μοίρα σκληρή και άπονη, κακήν έκανε κρίση. Πώς έβαλες το χέρι σου κι έκοψες κυπαρίσσι; Αν έκοβες το γιασεμί, πάλι 'θελε βλαστήσει μια έκοψες νεραντζάνθη κι αδίκρισε τη φύση! Όσοι γνωρίζουν κάποια πράγματα για το τεράστιο κεφάλαιο του λαϊκού μας πολιτισμού που επιγράφεται «μοιρολογία», καταλαβαίνουν αμέσως ότι ο Μαμαγκάκης το κατείχε πλήρως, έχοντας γαλουχηθεί και ο' αυτό από τη μητέρα του αλλά, ίσως, και από την αξεπέραστη σχετική μελέτη του Γιάννη Ευθ. Τσουδερού αργότερα.

Ο αδελφός του Ανδρέα Ροδινού, Μανώλης, πρώτος εξάδελφος επίσης του Νίκου Μαμαγκάκη, ήξερε κι αυτός από μπουλαγιάρι του, που με τη σειρά του το χάρισε πολύ αργότερα στον Μιχάλη Τζουζαγάκη. Ο Μανώλης ήταν ένας ακαλλήρητος τύπος, που κάποτε, όταν είχε δει τον νεαρό Νίκο με το τσιγάρο (ίσως και ρεθιμνιώτικης κατασκευής, όπως στη φωτογραφία), τού το είχε βάλει ανάποδα στο στόμα -με την εξουσία που τού έδινε η συγγένεια-, χωρίς βεβαίως να τον αποτρέψει με την παιδαγωγική αυτή από το να γίνει καπνιστής. Στην πραγματικότητα παρήγαγε το εντελώς αντίθετο από το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Να σημειώσουμε επίσης ότι, αν και τις τρεις τελευταίες δεκαετίες της ζωής του το είχε κόψει, αυτό δεν απέτρεψε τελικά τον καρκίνο, ο οποίος και προκάλεσε τον θάνατο του συνθέτη.

Κι άλλες αφορμές να αγαπήσει τη μουσική είχε ο Νίκος Μαμαγκάκης. Δώδεκα χρόνων βρήκε σε βομβαρδισμένο σπίτι κάποια από τις εκδόσεις της «Ερωφίλης», ενώ ο' ένα άλλο είχε αντικρίσει για πρώτη φορά ένα πιάνο: «...σκωλωμένος πάνω στα χαλάσματα παίζω τις χορδές που είχαν απομείνει από ένα διαλυμένο, κατεστραμμένο εντελώς, πιάνο». Στον μονόδρομο της μουσικής του πορείας βοήθησαν και τα κρητικά ακούσματά του, που, πέραν του Ροδινού, περιλάμβαναν Νικήστρατο (Αλεξανδράκη) και γερο-Πίσκοπο (Νικόλαο Πισκοπάκη). Και βέβαια συντέλεσαν οι πρώτες του σπουδές στην Φιλαρμονική του Ρεθύμνου, με δάσκαλο τον αρχιμουσικό Νίκο Γκίνο, για τον οποίο αξίζει να κάνουμε εκτενέστερη αναφορά στο μέλλον.

Παράλληλα είχε αποπειραθεί να μάθει βιολί με τον Δημήτρη Δαφρέμο, έναν καθηγητή του, που τον χαρακτήρισε «...πολύ γλυκό και αγαπημένο. Που είναι από τους ανθρώπους που ευγνωμονώ, γιατί σε μια εποχή που εκεί τότε που δεν είχαμε οικονομική και οικογενειακή επιφάνεια, δεν μας υπολόγιζαν, εκείνος μας φερόταν σαν αληθινός δάσκαλος. Επί ίσοις όροις». Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το Ρέθυμνο της εποχής εκείνης ήταν, παρόλα τα σήμερα γραφόμενα, εξόχως ταξικό ως προς την οικονομική επιφάνεια των πολιτών του, όπως άλλωστε και εξόχως δυσανεκτικό απέναντι στην διαφορετικότητα. Ούματα της κοινωνίας εκείνης ήταν καταρχήν τα «χωραϊτάκια», που έρχονταν να μαθητεύσουν στα Γυμνάσια της πόλης και αντιμετώπιζαν καθηγητές, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους τα θεωρούσαν παρίες. Ειρήσθω εν παρόδω ότι ένα από τα παιδιά αυτά ήταν και ο πατέρας μου, που γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο φρόντισε στη συνέχεια, ως καθηγητής, να δίνει θάρρος στα «αποιαίδια» αυτά, που επίσης τύγχαναν σκαίως αντιμετώπισης και από τα συνομηλικά τους «χωραϊτάκια»!

Όσο για τις καλλιτεχνικές ανησυχίες του εφήβου Νίκου Μαμαγκάκη, διηγήθηκε ότι «...τις αισθάνθηκα παρακολουθώντας για πρώτη φορά Καραγκιόζη στο Ρέθυμνο! Ήμουν ένας καραγκιοζομανής. Και στη συνέχεια ήμουν και καραγκιοζοπαίχτης. Επ' αμοιβή! Στο Ρέθυμνο, στις παιδικές κατασκηνώσεις. Στον Μέρωνα. Τότε μάλιστα ήταν που ερωτεύτηκε πραγματικά για πρώτη φορά, μια Μερωνιανή κοπέλιτσα, που αργότερα σπούδασε νηπιαγωγός. Μπορούμε λοιπόν κατόπιν αυτού να κατανοήσουμε τη φιλία και την εκτίμησή του για τον Ευγένιο Σπαθάρη, όπως και τη σύνθεσή του έργου του «Η όπερα των σκίων».

Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι το Ρέθυμνο δεν τον χωρούσε, όπως δεν χώρεσε αργότερα και άλλους σπουδαίους μουσικούς, τον Γιώργο Κουμμεντάκη και τον Γιώργο Κυριακάκη. Αυτό όμως να γινόταν λογικά αργότερα και όχι στην εβδόμη τάξη, από τις οκτώ του τότε Γυμνασίου. Και δεν θα χρειαζόταν να φοιτήσει σε νυκτερινό γυμνάσιο στην Αθήνα, εργαζόμενος το πρωί, αν δεν συνέβαινε ένα θλιβερό περιστατικό, που τον έκανε να αναχωρήσει πάραυτα από τη γενέθλια πόλη. Ήταν όταν με τον φίλο του Α.Σ. πήγαν στα Περιβόλια να παίξουν ποδόσφαιρο. Στο γυρισμό τους όμως τα Περιβόλια, όπως συνηθιζόταν τότε, τους έβρισαν και τους κунήγησαν με πέτρες και ξύλα. Ο Μαμαγκάκης σαν πιο γρήγορος

έτρεξε και τους ξέφυγε, σε αντίθεση με τον φίλο του που έπεσε στα χέρια τους και τον χτύπησαν. Τότε αυτός έβγαλε το πιστόλι του (ήταν εποχή που τα όπλα και τα πυρομαχικά υπήρχαν ακόμη και στις τσέπες των παιδιών) και σκότωσε ένα από τα παιδιά εκείνα. Θα συνεχίσουμε όμως για τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια, που τόσο βίαια διακόπηκαν, την επόμενη εβδομάδα.

Πρόταση ανάγνωσης και ακρόασης

Η σημερινή πρόταση ανάγνωσης έχει να κάνει με ένα από τα βασικότερα αναγνώσματα του συνθέτη, τον **Ερωτόκριτο**. Σας τον προτείνουμε στην κριτική έκδοση του Στυλιανού Αλεξίου, από τις εκδόσεις Ερμής. Όσοι πιστοί -κατά το εκκλησιαστικό λεγόμενο-, προσέλθετε και διαβάστε τον. Κι όσοι πιστότεροι, ακούστε παράλληλα τον «Άγιο Ερωτόκριτο» του Ν. Μαμαγκάκη. Όχι γιατί εφέτος έγινε μόδα, με το «Έτος Ερωτόκριτου» που ανακηρύχθηκε, αλλά γιατί είναι διαχρονικός.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ παιδαγωγικής-Ιστορικός ερευνητής stharis@yahoo.gr, 6974026196

